

Faces and Parallels of the Quran in Turkish-Istanbul Translations Based on the Word Din

Ali Sharifi *

Associate Professor of Qur'an and Hadith Studies,
Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Musa Rahimi

Assistant Professor of Istanbul Turkish Language and
Literature, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

Faces means the use of one word in multiple meanings which have different meanings in different situations. This topic in semantics is called polysemy. In this research, which is organized in a descriptive and comparative method, after the study of different faces and parallels of the word 'Din' from the viewpoints of semantics and traditional methods, the way of translating the different faces of this word in the Turkish-Istanbul translations will be investigated. This article has no equivalent in Islamic literature and this is the first one. Most of the translators have devoted their efforts to the fluency and soundness of the translation and have neglected the accuracy in finding equivalents of Quranic words and observing grammatical points. Of course, in the cases where the word 'Din' was included in the vocabulary, the performance of the Turkish translators has been appropriate to a large extent.

Keywords: Quran, Faces and Parallels, Turkish translations, Persian translations, Din.

* Corresponding Author: dralisharifi15@gmail.com

How to Cite: Sharifi, A., Rahimi, M. (2023). Faces and Parallels of the Quran in Turkish-Istanbul Translations Based on the Word Din, *Journal of Seraje Monir*, 14(47), 145-170. DOI: 10.22054/ajsm.2023.76130.1969

1. Introduction

Faces and parallels mean the use of a single word in different positions of the Qur'an, which has a different meaning in each position. The phenomenon of polysemy in semantics refers to the same type of relationship that is known as spiritual sharing in traditional terms, which is a word that can be used in multiple meanings, and polysemy does not include verbal sharing according to semanticists. The aspects and analogies in the Holy Qur'an can be considered as having multiple meanings. Some words in the language alone have several meanings and this problem is called polysemous and such words have multiple meanings.

The translation of the Qur'an into other languages began in the second century AH and there have been many discussions on this issue throughout history. The first Turkish religious translations started from the time of the Uighurs from Buddhism and Manichaeism, and with the acceptance of Islam by the Qarakhanians in the 10th century AD, Turkish translations of the Qur'an also began in order to learn and teach the meaning and concept of the Qur'an. According to historical sources, the Qur'anic verses were first translated into Persian during the time of Amir Mansoor Samanian by forming a delegation of scholars. The first Turkish translation of the Quran was most likely done at the same time as the Persian translation by the Turkish members of this delegation. Translations of the Qur'an, which started orally at the beginning, were made in most languages with the passage of time and according to the need. The translations made into Anatolian Turkish, the first of which took place in 1401 AD, have a history of more than six centuries. With the investigations that were done, we saw twice the number of translations done in Turkish compared to Persian translations. During more than six centuries, about 353 translations of the Turkish translation of the Qur'an into the Anatolian Turkish dialect (old and new) have been made, which also includes commentaries on this matter.

In the same way, it is difficult and very difficult to transfer the whole and perfection from one language to another language, and according to some linguists, a complete and flawless transfer is impossible, definitely, this difficulty in transferring religious books that mostly contain words and concepts related to religion is evident several times. Therefore, due to this difficulty, throughout history, we

see word-for-word and between-the-lines translations of the Quran in Turkish translations. The language of religious books is also a link between the audience and the source of revelation. In the early Turkish translations of the Qur'an, we see that some of these translations were accompanied by the Persian language, and this issue is important in terms of the history of the Turkish and Persian translations of the Qur'an. In addition, the translations made in Turkestan and Anatolia are mostly subtitled in Turkish and Persian languages. One of the important reasons for this type of underline and word-for-word translations is the impossibility of translating divine sentences.

Considering that a historical and comparative study in Turkish (Turkey) and Persian translations has not been done so far, and in this upcoming research, which is organized in a descriptive and comparative method, an attempt has been made to eliminate these deficiencies, even if very little. In this research, after examining the different semantic aspects of the word religion from the perspective of traditional and modern linguistics, the way of translating the different aspects of the word religion in different Turkish-Istanbul (Turkey) and Persian translations has been analyzed synchronously. It seems that most of the translators - both in Persian and Turkish - whose translations have been discussed in the research, have spent most of their efforts on the fluency and soundness of the translation language, and have used accuracy in the equivalence of meanings. Quranic words are neglected based on Quranic aspects and analogues and grammatical points and linguistics have not been carefully considered.

Research Question(s)

Which Turkish translations can translate the word 'Din' in a good manner?

In selected Turkish-Istanbul translations of the Qur'an, which are among the most outstanding and available translations, it clearly shows the translators' inaccuracy in accurately and correctly translating the various semantic aspects of the word religion, of course, apart from the cases of verbal sharing.

2. Literature Review

There is no other similar research on this topic and our article is completely new.

3. Methodology

This research was organized in a descriptive and comparative method.

4. Conclusion

The findings of the research indicate the lack of accuracy in the translation of Quranic aspects and analogies in the Turkish-Istanbul translations. Of course, in cases where the word "religion" was included in the vocabulary, the performance of Turkish translators has been quite appropriate. So far in Iran, no research has been written about Turkish and Persian translations into the Persian language, and this scientific activity will open a door for deeper and scientific researches.

وجوه و نظائر قرآن در ترجمه‌های ترکی استانبولی با تکیه بر واژه «دین»

علی شریفی * دانشیار علوم قرآن و حدیث، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

موسی رحیمی استادیار زبان و ادبیات ترکی استانبولی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

وجوه و نظائر به معنای استعمال یک واژه واحد در مواضع مختلف قرآن است که در هر موضعی، معنایی متفاوت دارد که این بحث در علم معناشناسی نیز معادل چندمعنایی است و برخلاف نگاه سنتی، صرفاً شامل اشتراک معنوی می‌شود. در این پژوهش که به روش توصیفی و مقایسه‌ای سامان یافته است، پس از بررسی وجوه مختلف معنایی واژه دین از منظر سنتی و علم زبان‌شناسی جدید، نحوه ترجمه وجوه مختلف واژه دین در ترجمه‌های مختلف ترکی استانبولی مورد بررسی قرار خواهد گرفت. به نظر می‌رسد بیشتر مترجمان همت خود را صرف روانی و سلامت زبان ترجمه کرده و از دقت در معادل‌یابی واژه‌های قرآنی و رعایت نکات دستوری غفلت ورزیده‌اند. یافته‌های پژوهش حاکی از عدم دقت لازم در ترجمه وجوه و نظائر قرآن در ترجمه‌های ترکی استانبولی می‌باشد؛ که البته در مواردی که واژه «دین» مشمول اشتراک لفظی می‌شد عملکرد مترجمان ترک تا حدود زیادی مناسب بوده است.

کلیدواژه‌ها: قرآن، وجوه و نظائر، ترجمه‌های ترکی استانبولی، دین.

مقدمه

دربارهٔ پیدایش و معنای اصطلاحی وجوه و نظائر باید گفت که برای نخستین بار بیان از وجوه توسط علی بن ابی طالب (ع) در سخن مشهورشان آمده است که فرمود: «ولاتجادلهم بالقرآن فانه حمال ذو وجوه». نخستین تعریف از اصطلاح این علم در کتاب ابن جوزی به نام «نزهة الاعین النواظر فی علم الوجوه و النظائر» است که به قرن ششم برمی گردد که در آنجا می نویسد: «معنای وجوه و نظائر آن است که یک واژه در چند جای قرآن به یک لفظ و یک حرکت آمده باشد و در هر موضع، معنایی غیر از موضع دیگر داشته باشد. لفظ هر کلمه که در موضعی آمده است نظیر همان لفظ در جای دیگر باشد و تفسیر هر کلمه به معنایی غیر از معنای دیگر باشد که این همان وجوه است؛ بنابراین نظائر نامی برای واژگان است و وجوه نامی برای معانی است و این، اصل در نگارش کتاب‌های وجوه و نظائر می باشد». (العوا، ۱۳۸۹: ۴۶-۴۷). سیوطی در الاتقان فی علوم القرآن چنین آورده است که وجوه برای لفظ مشترک است که در چند معنی استعمال می شود و نظائر مانند الفاظ متساوی است و گفته اند نظائر در لفظ و وجوه در معانی است (سیوطی، ۱۳۷۶، ج ۱: ۴۴۰). بحث وجوه و نظائر از طرفی با اشتراک لفظی هم پیوند دارد و برخی آن را همان اشتراک لفظی می نامند (العوی، ۱۳۸۹، ص سه).

درواقع بخش مهمی از آنچه در کتب وجوه و نظائر به عنوان بخشی از علوم قرآنی بررسی می شود، مثال‌هایی از چندمعنایی (Polysemy) از منظر علم زبان‌شناسی است و به همین باید توجه داشت که کتب تألیف شده در این شاخه از علوم قرآنی، می تواند به عنوان ابزاری کارآمد در مطالعه چندمعنایی‌ها در قرآن کریم و تطبیق آن در مباحث ترجمه شناسی سودمند باشد (پاکتچی، ۱۳۹۲: ۱۸۶).

در تقسیم‌بندی معنا در دانش معناشناسی با انواع هم معنایی (Synonymy)، چندمعنایی (Polysemy)، تناقض معنایی (Incompatibility)، شمول معنایی (Hynonymy) و تضاد معنایی (Entailment) مواجه هستیم.

«وجوه و نظائر» در قرآن کریم را می توان از نوع چندمعنایی به شمار آورد. برخی از

وجوه و نظائر قرآن در ترجمه‌های ترکی استانبولی با تکیه بر واژه «دین»؛ شریفی و رحیمی | ۱۵۱

واژه‌ها در زبان به تنهایی از چند معنا برخوردارند و این مسئله را چندمعنایی و چنین کلماتی را چندمعنا می‌نامیم (العوی، ص یک).

پدیده چندمعنایی در مباحث معناشناسی، اشاره به همان نوعی از رابطه است که در اصطلاحات سنتی به عنوان اشتراک معنوی شناخته می‌شود که سخن از یک واژه است که می‌تواند در معانی متعدد به کار برده شود و چندمعنایی از نظر معناشناسان شامل اشتراک لفظی نیست (پاکتچی، ۱۳۹۲: ۱۸۰).

اما درباره واژه ترجمه باید گفت در تعریفی که فرهنگ دانشگاهی و بستر از واژه انگلیسی Translation به دست می‌دهد این واژه اشاره به یک کنش یا فرآیند متضمن بازگرداندن چیزی از یک زبان به زبان دیگر دارد، ضمن آنکه به محصول چنین فرآیندی هم اطلاق می‌شود. در فرهنگ انگلیسی آکسفورد معنای ترجمه از زاویه دیگری نگریسته شده و این فرهنگ، واژه Translation را به ارتباط دادن معنای یک متن به زبان مبدأ با استفاده از معادل و هم‌ارز آن متن در زبان مقصد تعریف کرده است (پاکتچی، ۱۳۹۲: ۱۳).

همان‌گونه انتقال تمام و کمال از یک زبان به یک زبان دیگر دشوار است، این سختی برای انتقال کتاب‌های دینی چندین برابر می‌باشد، لذا به دلیل این سختی، شاهد ترجمه کلمه به کلمه و بین سطور قرآن در ترجمه‌های ترکی هستیم. زبان کتاب‌های دینی هم به عنوان یک رابط بین مخاطبین و منبع وحی است. در ترجمه‌های آغازین ترکی قرآن شاهد هستیم که بعضی از این ترجمه‌ها به همراه زبان فارسی بوده است و این مسئله از لحاظ تاریخ ترجمه ترکی و فارسی قرآن حائز اهمیت می‌باشد. علاوه بر این ترجمه‌های صورت گرفته در ترکستان و آناتولی بیشتر به صورت زیرخطی و به زبان‌های ترکی و فارسی می‌باشد. علت این ترجمه‌های زیرخطی و کلمه به کلمه هم غیرممکن بودن ترجمه جملات الهی است.

ترجمه قرآن به زبان‌های دیگر از قرن دوم هجری قمری شروع شده و بحث‌های فراوانی در این مورد در طول تاریخ صورت گرفته است. اولین ترجمه‌های دینی ترکی از

زمان او یغورها از دین‌های بودیسم و مانوی شروع شده و با قبول دین اسلام توسط قراخانیان در قرن ۱۰ میلادی ترجمه‌های ترکی قرآن نیز به‌منظور یادگیری و یاددهی معنا و مفهوم قرآن شروع شده است. آیات قرآن ابتدا در زمان امیر منصور سامانیان با تشکیل هیأتی از علما به فارسی ترجمه شد (اونلو، ۲۰۰۷: ۸). اولین ترجمه ترکی قرآن نیز به احتمال زیاد هم‌زمان با ترجمه فارسی توسط اعضای ترک این هیئت انجام گرفته است (طوغان، ۱۹۶۰: ۱۳۵). فواد کوپرولو نیز در کتاب تاریخ ادبیات ترک، تاریخ اولین تفسیر ترکی را اوایل قرن ۱۱ میلادی در ترکستان غربی بیان می‌کند (کوپرولو، ۱۹۸۶: ۱۶۲).

نخستین ترجمه‌های ترکی در آناتولی پس از سقوط سلجوقیان ترکیه و شروع بیلک‌ها و دوره عثمانی در قرن هشتم شروع شد و تا به امروز ترجمه‌های زیادی صورت گرفته است. این ترجمه‌ها بیشتر ترجمه سوره‌های فاتحه، یاسین و ... هست و علت این ترجمه سوره‌های کوتاه بیشتر برای تدریس در مدارس و مکاتب عثمانی بوده است. ترجمه‌های قرآن که در ابتدا به صورت شفاهی شروع شده بود با گذشت زمان و برحسب نیاز، به بیشتر زبان‌ها صورت گرفت. ترجمه‌های انجام شده به ترکی آناتولی که اولین مورد آن در سال ۱۴۰۱ میلادی صورت گرفت پیشینه‌ای بیش از شش قرن دارد (آبای، ۲۰۱۲: ۲۳۱).

در طول بیش از شش قرن ترجمه ترکی قرآن به گویش ترکی آناتولی (قدیم و جدید) حدوداً سی صد و پنجاه و سه ترجمه انجام گرفته است که آثار تفسیری در این مورد را نیز شامل می‌شود و بیشترین نوع ترجمه در آناتولی از نوع ترجمه آزاد است. دوستان و نود ترجمه از سی صد و پنجاه و سه ترجمه انجام شده در صدسال اخیر صورت گرفته که به‌مرور زمان شاهد زیاد شدن ترجمه‌های ترکی قرآن هستیم (آبای، ۲۰۱۲: ۲۹۶-۲۹۷).

تعداد ترجمه‌ها در ترکیه از آغاز تاکنون تقریباً سیر صعودی داشته است؛ بدین ترتیب که از سال ۱۸۴۱ تا پایان ۱۹۲۷ چهار ترجمه و تفسیر ارائه شده که برخی از آن‌ها قبل از اعلان جمهوریت چاپ شده است. در دهه ۳۰ تنها یک دوره تفسیر ده جلدی با تصویب مجلس ملی ترکیه ارائه شده و در دهه ۴۰ یک ترجمه دو جلدی از ۱۹۵۱ تا ۱۹۶۰ هشت

وجوه و نظائر قرآن در ترجمه‌های ترکی استانبولی با تکیه بر واژه «دین»؛ شریفی و رحیمی | ۱۵۳

ترجمه، از ۱۹۶۱ تا ۱۹۷۰ شش ترجمه از ۱۹۷۱ تا ۹۸۰۱ هفت ترجمه، از ۱۹۸۱ تا ۱۹۸۹ نه ترجمه و از ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۷ بیست ترجمه ارائه شده است افزایش کمی ترجمه‌ها نشانگر رویکرد روزافزون مردم ترکیه به اسلام و معارف اسلامی است.

در این پژوهش با بررسی واژه «دین» از منظر ریشه‌شناسی، نحوه ترجمه این واژه را که در زمره وجوه و نظائر قرآن به شمار می‌رود در ترجمه‌های قرآن، پنج مترجم ترک بررسی خواهیم کرد و در پی پاسخ به این سؤال هستیم که میزان صحت و دقت ترجمه‌های ترکی قرآن کریم ذیل واژه «دین» با توجه به مباحث وجوه و نظائر از دیدگاه سنتی و بحث چندمعنایی از دیدگاه علم معناشناسی چگونه است.

۲. پیشینه پژوهش

درباره وجوه و نظائر واژه دین در میان دانشمندان علوم قرآنی آثار متعددی به رشته تحریر در آمده است.

درباره ریشه‌شناسی واژه دین، ابوالفضل خوش‌منش، مقاله‌ای را با عنوان «واژه دین» در کتاب «واکاوی و معادل‌یابی تعدادی از واژگان قرآن کریم» به‌خامه تحریر در آورده است و از نگاه معناشناسی و تکیه بر اشتراک لفظی واژه دین نیز احمد پاکتچی در کتاب ترجمه‌شناسی قرآن کریم، اشارتی داشته است.

توشیهیکو ایزوتسو نیز در اثر خود به نام «خدا و انسان در قرآن» که بارویکرد معناشناسی قوم‌زبان‌شناختی نگاشته است مباحثی ذکر کرده است.

غیر از بحث مختصری که در کتاب «ترجمه‌شناسی قرآن کریم» از احمد پاکتچی به‌صورت عام درباره واژه دین آمده است هیچ‌گونه پژوهش مستقلی درباره ترجمه وجوه مختلف این واژه در ترجمه‌های ترکی استانبولی از منظر سنتی و نیز علم معناشناسی دیده نمی‌شود و این پژوهش در نوع خود بدیع به شمار می‌آید.

۳. واژه «دین» از منظر سنتی و علم زبان‌شناسی

اصل معنای دین در عربی به معنای لزوم است و در پنج وجه ملت، عادت، حساب و طاعت

و جزا آمده است (عسکری، ۲۰۱۰، ص ۱۵۸). صاحب کتاب الوجوه و النظائر فی القرآن الکریم بر آن است که «دین» در قرآن در پنج وجه به کار رفته است: توحید، حساب، حکم، طاعت و ملت (عسکری، ۲۰۱۰، ص ۱۵۸). نویسنده «وجوه القرآن» علاوه بر این پنج وجه، سه وجه دیگر نیز بر شمرده است: کفر، عید و خضوع (حیری نیشابوری، ۱۴۲۲ ق، ص ۲۴۴).

از منظر ریشه شناسی که یکی از زیرشاخه های علم زبان شناسی محسوب می شود جفری، با در نظر گرفتن ریشه ای آرامی و سریانی برای «دین»، اصل آن را در معنای داوری و حکم و قضاوت می داند و با استناد به دیدگاه های هوبشمن و مونتگمری وات رأی خود را در مورد ریشه و معنای مذکور تثبیت می نماید (جفری، ۱۳۸۶، ص ۲۰۷).

با آنکه مراجع اسلامی و مآخذ کلاسیک عربی پیش گفته، معمولاً این واژه را عربی گرفته اند، خفاجی در شفاء الغلیل و ثعالبی در فقه اللغه آن را در فهرست واژه های بیگانه آورده اند (همان). مراجع اسلامی معمولاً این واژه را عربی و به معنای انجام دادن کاری از روی عادت گرفته اند، اما به نظر می رسد این فعل از واژه «دین» به معنای اطاعت و فرمان برداری گرفته شده باشد (همان). جفری می نویسد ما در برابر واژه «دین» با دو واژه مختلف از دو ریشه متفاوت روبه رو هستیم:

۱- به معنای «دین» و مذهب که از ریشه ایرانی آمده است و اشتقاق متعدد آن را در

زبان پهلوی (nid/den) و پیش از آن در زبان اوستایی (adean) می بینیم.

۲- به معنای داوری و حکم که از آرامی آمده است و واژگان مرتبط با آن را در

زبان های سریانی و مندایی می توان دید. واژه های اخیر همه به معنای داوری و قضاوت تداول عام دارند بلکه همه آنها به معنایی داوری در روز قیامت هستند که نخستین استعمال آن در قرآن کریم، آیه ۴ سوره حمد است و چنین است که مدینه را بدین نام نامیده اند و آن برگرفته از همین ریشه است به معنای شهری که قاضی در آن وجود دارد چنانچه مملکت سرزمینی است که در آن ملک باشد.

جفری از هر تسفلد و نولد که نقل می کند که واژه در این معنا از آرامی وارد زبان

وجوه و نظائر قرآن در ترجمه‌های ترکی استانبولی با تکیه بر واژه «دین»؛ شریفی و رحیمی | ۱۵۵

عربی جنوبی و زبان حبشی شده است و از همین منبع به زبان‌های ایران درآمده است (خوش‌منش، ۱۳۹۰، ص ۱۷۲-۱۷۴).

از مجموع بررسی‌های فوق برمی‌آید: که «دین» واژه‌ای کهن و در قرآن کریم احتمالاً برخوردار از حالتی خاص و استثنایی است؛ واژه‌ای که ریشه آن از یک سو، به بین‌النهرین می‌رسد و از سوی دیگر، آثار آن در زبان هند باستان و سپس زبان‌های آفریقا و اروپا دیده می‌شود در این پهنای وسیع «دین» دارای استعمال در دو حوزه معنایی اصلی است پارسیان و هندیان «دین» را در معنای آیین و در منطقه بین‌النهرین و جزیره‌العرب آن را در معنای جزا می‌یابیم؛ به عبارت دیگر در شرق «دین» بیشتر ناظر به معانی تقنین و در غرب ناظر به جزاست. بابل سرزمین دیرینه دین و زبان است. معنای قدیمی تر و نخست «دین» که در سیاق آیات مربوط به حضرت ابراهیم (ع) و ذریه او به خصوص حضرت یوسف (ع) در مصر دیده می‌شود، همان اطاعت و فرمان‌برداری است؛ معنای دوم که استعمال آن در برخی سیاق‌های قرآنی پذیرفتنی است کیش و آیین یعنی مجموعه نظامی است که باید به فرمان آن گردن نهاد یا جزایی که از همین قوانین برمی‌آید. معانی دیگر جزء استعمالات متأخر و زاییده بسط معنایی این ریشه در زبان‌های گوناگون و از جمله زبان عربی‌اند (خوش‌منش، ۱۳۹۰، ص ۱۷۸-۱۷۹).

نویسنده مدخل «دین» در دایره المعارف قرآن تحلیل نسبتاً جامعی از این واژه به

دست می‌دهد:

«بررسی حاضر درباره مفهوم دین در قرآن نیازمند رویکردی دوگانه است: نخست بازسازی معنای آن در سیاق زبان‌شناختی دوره‌ای که طی آن قرآن وحی شد و استفاده از دو رویکرد درون‌متنی و میان‌متنی برای فرآیندهای تفسیر.

تفسیر درون‌متنی: واژه «دین» نود و دو بار در قرآن به کار رفته است: چهل و هفت بار در سور مکی و چهل و پنج بار در سور مدنی. کاربرد این واژه در سه دوره مکی را نیز می‌توان از هم متمایز ساخت هر چند این گونه رده‌بندی گاه شماره‌انه جزئی به لحاظ تحقیقی جای تردید دارد. ایون یازبک حداد با استفاده از تقسیمات فرعی گاه‌شماری رژیس بلاشر

در چارچوب رده‌بندی اولیه‌اش، این رأی را ابراز می‌کند که تنوع معانی منتسب به واژه دین را در قرآن به سه مرحله گاه شمارانه می‌توان تقسیم کرد که سه دوره مکی و یک دوره مدنی بعدی در تقسیم‌بندی بلاشر را دربر می‌گیرد.

در مرحله نخست مطابق با دوره نخست و دوم مکی، واژه دین آنگاه که در عبارت «یوم الدین» به کار می‌رود که تقریباً شامل نیمی از کاربردهایش در این دوره می‌شود به معنای «داوری» یا «جزا» است. کل این عبارت درباره زمان یا موعد خاصی در آینده است و نه روزی خاص که در آن هنگام خدا اقدام عملی در تاریخ خواهد کرد و انسان‌ها پاسخگوی اعمالشان خواهند بود.

دومین مرحله تقریباً با دوره سوم مکی منطبق است که در آن سی بار واژه دین تکرار شده است و معانی آن را در نه زیرمقوله می‌توان جای داد که در درجه نخست بر تسلیم در برابر خدا و وحدانیت او متمرکزند. دین راه راست خداوند برای انسان‌ها در زمین در همه زمان‌هاست. انسان‌ها مسئول‌اند که از دین خدا پیروی کنند که لازمه‌اش اطاعت مطلق و التزام شخصی به کمال و یگانگی خداست.

در مقابل، مرحله سوم معنایی در آخرین بخش دوره مکی ظاهر می‌شود. در آیه ۱۶۱ انعام، دین با «مله ابراهیم» و «صراط مستقیم» مرتبط شده است. در این هنگام دین با تعهد جمعی به زیستن مطابق «صراط مستقیم» خدا مرتبط می‌شود. در اینجا دین به معنای دسته‌ای از رفتارهای توصیه‌شده و نیز امت خاص مسلمانان است. در هر دو آیه ۱۹ و ۸۵ آل‌عمران گستره معنایی امت و دین یکسان می‌شود. در پایان دوره مدنی ادغام هر سه این معانی یعنی دین خدا، امت اسلامی الهی و اسلام به مثابه یک دین حاصل می‌شود.

تفسیر میان‌متنی: مرتبه نخست تفسیر میان‌متنی نیازمند بررسی‌ای ریشه‌شناختی مبتنی بر زبان‌شناسی مقایسه‌ای است که خود حاصل مقایسه‌ای میان متون گوناگون مقدم بر شکل‌گیری، پیکره ادبی قرآن یا متون مقارن با آن است. هرچند در برخی از بررسی‌های متقدم‌تر درباره زبان قرآن دین را واژه‌ای عربی دانسته‌اند که از ریشه «دی ن» گرفته شده است، اما محققان متأخر مانند خفاجی (د. ۱۰۶۹) و نیز ثعالبی (د. ۴۲۹) آن را بر این اساس

وجوه و نظائر قرآن در ترجمه‌های ترکی استانبولی با تکیه بر واژه «دین»؛ شریفی و رحیمی | ۱۵۷

که هیچ ریشه فعلی عربی ندارد واژه‌ای بیگانه دانسته‌اند (Jeffery, for vocab, ۱۳۲) واژه عربی دین، همانند هم ریشه سریانی‌اش، معنایی چندگانه دارد: «مجموعه قوانین» (همچون «دین» فارسی) و «داوری» (همچون «دینا» در زبان آرامی). این معنای دوگانه (که در شعر عربی پیش از اسلام نیز شواهدی از آن هست) بدین فرض می‌انجامد که این واژه از زبان سریانی، گویشی از زبان آرامی شمالی، وارد زبان عربی شده است که در آن زبان، شواهدی برای هر دو عربی معنا در دوره متقدم مسیحی وجود دارد.

برخلاف مرتبه نخست تفسیر میان متنی که تا حد زیادی مقارن با دوره پیدایش متن قرآن قرار می‌گیرد، مرتبه دوم در زمانی است یعنی چهارده قرن تاریخ تفسیر قرآن را که در علوم قرآنی می‌توان یافت دربرمی‌گیرد. در این سنت اسلامی کهن و غنی، تفسیر قرآن، معنای غالب دین باز تاب معنای متأخر قرآنی مرتبط با دوره مدنی است. (پاتریس برودور، ترجمه حسین خندق آبادی، دایره المعارف قرآن لایدن، ص ۷۹-۸۲)

۴. تحلیل نحوه ترجمه واژه دین در ترجمه‌های ترکی استانبولی

اکنون نحوه ترجمه وجوه مختلف معنایی واژه «دین» را در برخی ترجمه‌های ترکی استانبولی قرآن موردسنجش و ارزیابی قرار می‌دهیم.

الف: حکم یا داوری

«الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيْشَهَّدَ عَلَيْكُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ» (نور، ۲).

برخی ترجمه‌های فارسی مانند مکارم آیه را به درستی معنا کرده‌اند:

هر یک از زن و مرد زناکار را صد تازیانه بزنید و نباید رأفت (و محبت کاذب) نسبت به آن دو شما را از اجرای حکم الهی مانع شود، اگر به خدا و روز جزا ایمان دارید! و باید گروهی از مؤمنان مجازاتشان را مشاهده کنند! (مکارم)

ولی برخی از آن‌ها ترجمه درستی به دست نداده‌اند:

به هر یک از زن و مرد زناکار صد تازیانه بزنید و اگر به خداوند و روز بازپسین ایمان

دارید نباید در دین خداوند بخشایشی بر آن دو به شما دست دهد و هنگام عذابشان باید دسته‌ای از مؤمنان گواه باشند (گرمارودی)

حال وضعیت را در ترجمه‌های ترکی استانبولی پی می‌جوئیم.

Diyamet

Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun, Allah'a ve ahiret gününe inanyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun. (۲۶۹)

ترجمه فارسی:.... دین خداوند (حکم الهی)...

Gölpınarlı

Zina eden kadımla zina eden erkeğin her birine yüzer sopa vurun ve Allah dinindeki bu hüküm hususunda onları esirgemeniz tutmasın ve azaplarını da inananların bir bölüğü görsün (350)

ترجمه فارسی:.... در دین خدا...

Yaşar Nuri Öztürk

Zina eden kadımla, zina eden erkek... yüz vuruş vurun herbirinin ciltlerine... Allah'a ve Ahiret gününe inanyorsanız, Allah'ın dini konusunda bunlara acıma duygusu sizi yakalamasın. Müminlerden bir grup da bunların cezalarına tanık olsun (658).

ترجمه فارسی:.... در مورد دین خداوند....

Toptaş

Zina eden kadımla, zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Eğer Allah'a ve Ahirete iman ediyorsanız, Allah'ın dininde (ceza ve kanunda) sizi o ikisine karşı acıma duygusu tutmasın..... (350)

ترجمه فارسی:.... در دین خداوند...

Çelik

Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız, onlara Allah'ın dini konusunda sizi bir acıma tutmasın. Onlara uygulanan cezaya müminlerden bir grup da şahit bulunsun (350)

ترجمه فارسی:.... در مورد دین خداوند....

دین در این آیه به معنای داوری است و ترجمه سازمان دیانت، آن را به حکم الهی و توپتاش آن را به معنی سزا در نظر گرفته‌اند که تا حدودی صحیح است ولی گلپینارلی،

وجوه و نظائر قرآن در ترجمه‌های ترکی استانبولی با تکیه بر واژه «دین»؛ شریفی و رحیمی | ۱۵۹

یاشار نوری اوزتورک و چلیک آن را در متن به معنای دین الهی گرفته‌اند که با معنای صحیح فاصله دارد.

ب: فرمان برداری

«فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَأِخْوَانُنْكُمْ فِي الدِّينِ وَتُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ»
(توبه، ۱۱).

مکارم: (ولی) اگر توبه کنند، نماز را برپا دارند و زکات را بپردازند، برادر دینی شما هستند و ما آیات خود را برای گروهی که می‌دانند (و می‌اندیشند)، شرح می‌دهیم! (۱۱)
همه ترجمه‌های فارسی، دین را در این آیه به همان معنای دین گرفته‌اند و به «برادر دینی» ترجمه کرده‌اند و ترجمه لفظ به لفظ انجام داده‌اند که بهتر بود داخل پرانتز توضیح می‌دادند که منظور از برادر دینی، فرمان برداری و هم آیینی بوده است.

Diyane

Fakat tevbe eder, Namaz kılar ve zekat verilerse, artık onlar dinde kardeşlerinizdir (132)

ترجمه فارسی:.... برادر دینی...

Gölpınarlı

Fakat tovbe ederler, namaz kılarlar ve zekat verilerse onlar da din kardeşlerinizdir ve biz, bilen topluluğa ayetlerimizi açıklar, bildiririz (188)

ترجمه فارسی:.... برادر دینی...

Yaşar Nuri Öztürk

Bununla birlikte tövbe eder, namazı kılar, zekatı verilerse, artık sizin, dinde kardeşinizdirler. Biz ayetlerimizi, bilen bir topluluk için böyle açık seçik ortaya koyarız (717).

ترجمه فارسی:.... برادر دینی...

Toptaş

Eğer pişman olurlar, namazı kılarlar ve Zekâtı verilerse, dinde kardeşinizdirler. Bilen bir kavim için ayetleri açıklıyoruz (188)

ترجمه فارسی:.... برادر دینی...

Çelik

Eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekat verilerse, sizin din kardeşiniz olurlar.

Bilen kimseler için ayetleri uzun uzadıya açıklıyoruz (188)

ترجمه فارسی:....برادر دینی...

همه ترجمه‌ها در این آیه، دین را به همان معنای عام دین گرفته‌اند و در ترجمه آیه، آن را به برادران دینی (din kardeşiniz) با اندکی تفاوت ترجمه کرده‌اند که بهتر بود حداقل در پراکنش توضیح داده می‌شد که دین در این آیه به معنای فرمان‌برداری و هم‌آیینی است.

ج. آیین (قانون)

« قَبْدًا بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَشْرَجَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ تَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ » (يوسف، ۷۶).

مکارم: در این هنگام، (یوسف) قبل از بار بردارش، به کاوش بارهای آن‌ها پرداخت سپس آن را از بار بردارش بیرون آورد این گونه راه چاره را به یوسف یاد دادیم! او هرگز نمی‌توانست بردارش را مطابق آیین پادشاه (مصر) بگیرد، مگر آنکه خدا بخواهد! درجات هر کس را بخواهیم بالا می‌بریم و برتر از هر صاحب علمی، عالمی است. دین در این آیه در اکثر ترجمه‌های فارسی به آیین ترجمه شده است که صحیح است.

Diyanet:

... İşte biz Yusuf'a böyle bir tadbir öğrettik. Yoksa Kralın kanununa göre kardeşini tutamayacaktı. (175)

ترجمه فارسی:.... قانون پادشاه...

Gölpınarlı

..... yoksa Allah dilemedikçe padişahın dinince kardeşini esir edemezdi.... (244)

ترجمه فارسی:....قانون پادشاه...

Yaşar Nuri Öztürk

..... kralın dinine göre öz kardeşini alamazdı.... (262).

ترجمه فارسی:.... دین پادشاه...

Toptaş

وجوه و نظائر قرآن در ترجمه‌های ترکی استانبولی با تکیه بر واژه «دین»؛ شریفی و رحیمی | ۱۶۱

..... kendi kardeşini kralın dinine (kanunlarına) göre alıkoyması yakışmazdı.... (244)

ترجمه فارسی:.... دین پادشاه...

Çelik

..... Yoksa (Hukumdarın dininde) yürürlükteki kanuna göre (kardeşini) yanında alıkoyamazdı (244)

ترجمه فارسی:.... قانون رایج...

دین در این آیه به معنای آیین (قانون) و خوی پادشاه می‌باشد و سازمان دیانت آن را به قانون پادشاه، چلیک آن را به Hükümdarın dininde (yürürlükteki kanuna göre)، دین حکومت (طبق قانون جاری) و گلپینارلی آن را به (padişahın dininçe) دین پادشاه و توپتاش آن را به (kanunlarına) kralın dininine (قوانینش) ترجمه کرده‌اند که صحیح به نظر می‌رسند.

د. پاداش (حساب)

«وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ» (شعرا، ۸۲).

بهترین معنای دین در این آیه به معنای پاداش می‌باشد. اکنون نظری به چند ترجمه فارسی ذیل این آیه خواهیم داشت:

مجتبوی: و آن که امید دارم که روز حساب و پاداش لغزشم را بیامرزد. (۸۲)

مکارم: و کسی که امید دارم گناهم را در روز جزا ببخشد! (۸۲)

معزی: و آنکه امیدوارم که بیامرزد برای من گناهم را روز دین (۸۲)

به نظر می‌رسد ترجمه مجتبوی دقیق‌تر، ترجمه مکارم تا حدودی نزدیک به معنا و

ترجمه معزی دورتر از معنای مدنظر است. ببینیم در ترجمه‌های ترکی استانبولی شاهد چه

وضعیتی هستیم.

Diyanet

Ve hep Günü hatalarımı bağışlayacağımı umduğum Odur (۲۸۹)

ترجمه فارسی:.... روز حساب...

Gölpınarlı

Ve öyle bir mabutturki kıyamet gününde umarım, hatamı da yarlıgar (370)

ترجمه فارسی: ... روز قیامت...

Yaşar Nuri Öztürk

Din gününde hatalarımı affetmesini umup durduğum da o'dur (178).

ترجمه فارسی: ... روز دین...

Toptaş

Kıyamet gününde hatamı afvetmesini ümit ettiğim O'dur (370)

ترجمه فارسی: ... روز قیامت...

Çelik

Din (Ceza) günü hatalarımı bağışlayacağımı ummakta olduğum da O'dur (370)

ترجمه فارسی: ... روز دین و حساب...

سازمان دیانت آن را به روز حساب، چلیک داخل پرائنتز (جزا) و اوز ترک آن را به روز دین، گلپینارلی آن را به روز قیامت و توپتاش نیز همین معنا را گرفتند که ترجمه چلیک نزدیک تر و بهتر است.

و. توحید

«أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ» (زمر، ۳).

آگاه باشید عبادت و بندگی پاک (از شرک و ریا) برای خدا است. (فیض الاسلام)

Çelik: İyi biliniz ki halis (katıksız) olan din yalnızca Allah'ndır

دین خالص

Gölpınarlı: Bilin ki özden kulluk, yalnız Allah'a olur

خدمت خالصانه

Diyanet: Dikkat et, hâlis din yalnız Allah'ndır

دین خالص

Öztürk: Gözünüzü açıp kendinize gelin! Arı-duru din yalnız ve yalnız Allah'ndır

دین خالص

ملاحظه می شود که در این مورد نیز ترجمه دقیقی در ترجمه های ترکی استانبولی

انجام نشده است.

وجوه و نظائر قرآن در ترجمه‌های ترکی استانبولی با تکیه بر واژه «دین»؛ شریفی و رحیمی | ۱۶۳

وضعیت کلی ۵ ترجمه ترکی استانبولی ذیل ماده «دین» در جدول شماره ۲ آمده است:

جدول ۱. وضعیت کلی ۵ ترجمه ترکی استانبولی ذیل ماده «دین»

چلیک	توپتاش	اوزتوک	گلیپینارلی	سازمان دیانت	وجوه معنایی واژه دین
غ	ص	غ	غ	ص	داوری (نور، ۲)
غ	غ	غ	غ	غ	فرمان برداری (هم آیینی) (توبه، ۱۱)
ص	ص	ص	ص	ص	آیین، قانون (یوسف، ۷۶)
غ	غ	غ	غ	غ	پاداش (شعرا، ۸۲)
غ	غ	غ	غ	غ	توحید

البته لازم است به تفاوت بحث وجوه و نظائر در نگاه سنتی با نگاه زبان‌شناسی (معناشناسی) جدید اشاره کرد.

در نگاه سنتی، مقوله وجوه و نظائر اشتراک معنوی و لفظی را دربرمی‌گیرد ولی در نگاه علم معناشناسی همان‌گونه که قبلاً گفته آمد بحث وجوه و نظائر معادل بحث چندمعنایی است که در اصطلاحات سنتی به‌عنوان مشترک معنوی شناخته می‌شود اما باید توجه داشت که تعبیر چندمعنایی از سوی معناشناسان شامل اشتراک لفظی نیست. (پاکتچی، ۱۳۹۲، ص ۱۸۰)

اشتراک لفظی در اصطلاح سنتی که نزد معناشناسان، رابطه‌های هم‌آوایی (Homophony) یا هم‌نویسی (Homography) نامیده می‌شود، ناظر به رابطه میان دو واژه است که یا ارزش آوایی یا ارزش نوشتاری همسان دارند، یا در هر دو جنبه همسان هستند، اما سابقه تاریخی آن‌ها در دو مسیر جدا رزم خورده است و تنها در برهه‌ای از تاریخ زبان، به عللی مانند تحولات آوایی، یا وام‌گیری با آوا و نویسه مشابه، کنار هم قرار گرفته‌اند. (پاکتچی، ص ۱۸۶)

نمونه اشتراک لفظی (هم‌آوا-هم‌نویسی) در زبان عربی قرآن، واژه دین است؛ دین به معنای جزا، کیفر و داوری که یک واژه اصیل عربی با تبار شناخته شده در زبان‌های سامی است؛ و واژه دین به معنای آیین و مذهب که اصل آن فارسی است و مدت‌ها پیش از اسلام به‌عنوان یک وام واژه وارد زبان عربی شده است (پاکتچی، ص ۱۸۷).

واحد بودن ارزش آوایی و نوشتاری این دو واژه، شرایط اشتراک لفظی در زبان عربی را فراهم آورده است.

در غالب موارد بافت و سیاق به خوبی به مترجم کمک می کند که بتواند دریابد این واژه مشترک به کدام یک از دو حیطة معنایی اش به کار رفته و سپس تصمیم مقتضی برای معادل یابی آن در زبان مقصد را اتخاذ کند. به عنوان مثال، آیه ای که کاربرد دین در آن، به وضوح به معنای جزا و داوری است، آیه زیر است:

مالک یوم الدین (فاتحه الكتاب، ۴)

و ترجمه هایی مانند موارد زیر در برگردان آن به جزا تردید نکرده اند:

پاینده: و فرمانروای روز جزا

Toptaş

ceza gününün sahibi Allah'adır.

صاحب روز جزا

Diyanet:

ceza gününün malikidir

مالک روز جزا

Çelik:

hesap gününün sahibidir

صاحب روز جزا

بررسی ترجمه های ترکی استانبولی نیز نشانگر غلبه معنای جزا می باشد البته اوزترک و گلپینارلی در آن آیه دین را به همان معنای دین برگردانده اند. (۳ ترجمه صحیح، ۲ ترجمه غیر دقیق)

مواردی نیز در قرآن وجود دارد که معنای آیین و مذهب برای واژه دین تردیدناپذیر

است، مانند:

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ (کافرون، ۶)

ترجمه جوامع الجامع: آیین شما برای خودتان و آئین من برای خودم.

Toptaş

وجوه و نظائر قرآن در ترجمه‌های ترکی استانبولی با تکیه بر واژه «دین»؛ شریفی و رحیمی | ۱۶۵

sizin dininiz size, benim dinim banadır

ترجمه دین به دین

Diyanet:

size dininiz, bana dinim (sizin dininiz size, benim dinim bana)

چلیک، گلپینارلی و اوزترک نیز دین را به همان معنای دین در این آیه برگردانده‌اند؛ بنابراین ترجمه‌های ترکی استانبولی نیز در این آیه عملکرد درستی داشته‌اند (۵ ترجمه صحیح)

تردید وجود ندارد که دین در این آیه، ارتباطی با دین به معنای داوری و جزا ندارد.

البته مواردی در کاربردهای قرآنی واژه دین وجود دارد که تصمیم‌گیری درباره اینکه به معنای جزا و داوری است یا آیین و مذهب به آسانی موارد پیش گفته نیست (پاکتچی، ص ۱۸۹) و در این موارد انتظار می‌رود مترجمان دچار تشتت در شیوه عملکرد شده باشند؛ به عنوان نمونه می‌توان به آیه زیر اشاره کرد:

«وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ» (بقره، ۱۹۳).

ترجمه طبری: و کارزار کنید با ایشان تا نه باشد آزمایش و باشد دین خدای را اگر باز ایستند نیست دشمنانگی مگر بر ستمکاران.

غالب مترجمان نیز دین را در این آیه به معنای آیین و مذهب گرفته‌اند و تنها مواردی نادر دیده می‌شود که مترجمی آن را به جزا و داوری ترجمه کرده باشد:

بروجردی: و با کفار جهاد کنید تا فتنه و فساد از روی زمین برطرف بشود و جزاء دادن کافران برای خداست اگر از فتنه و جنگ دست کشیدند با آن‌ها ستم نکنید چه ستم جز بر ظالمان روا نباشد.

Toptaş: fitne kalmayınca ve din Allah'ın

دین

Diyanet: ... ve din (kulluk) de yalnız Allah için...

دین (خدمت)

توپتاش، چلیک، گلپینارلی و اوزترک دین را به دین ترجمه کرده‌اند و ترجمه سازمان دیانت دین را داخل پرائتر در معنای خدمت گرفته است بنابراین ۴ ترجمه صحیح وجود دارد.

مواردی که مترجمان دین در این آیه را به معنای اطاعت گرفته‌اند در واقع توسعه‌ای در معنای آیین و مذهب است و ارتباطی به جزا و داوری ندارد از آن جمله است: اسفراینی: و حرب کنید با ایشان تا نباشد کفر و همی باشد طاعت خدای را، پس اگر بازاستند از کفر، هیچ سیبل نیست مگر بر کسانی که ستمکار شدند. طبق بررسی‌ها در ترجمه‌های ترکی چنین اتفاقی نیفتاده است. موردی مشابه که در آن کاربرد واژه دین در نظر بدوی احتمال هر دو وجه را دارد آیه زیر است:

وَأَلَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ وَأَصْبًا أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ (نحل/۵۲)

در این آیه نیز غالب مترجمان، دین را به طیف معنایی آیین بازگردانیده‌اند، گاه آن را مستقیماً به دین یا واژه‌های معادل آن ترجمه کرده‌اند و گاه از همان تعبیر اطاعت به‌عنوان توسعه‌ای در معنای آیین استفاده کرده‌اند که در آیه، پیش نمونه‌های این برگردان در ترجمه‌های کهنی چون تاج التراجم اسفراینی نشان داده شد؛ اما از آن میان هستند معدودی از ترجمه‌ها که دین را در آیه اخیر به طیف معنایی داوری و جزا بازگردانده‌اند: جلال‌الدین فارسی: و آنچه در آسمان‌ها و زمین است از آن اوست و جزای پیوسته دادن از اوست، آیا باوجود این از غیر خدا پروا می‌گیرید؟

Toptaş: ... din de devamlı O'nundur

توپتاش، دیانت و اوزترک در این آیه دین را به معنای دین گرفته‌اند ولی چلیک و گلپینارلی آن را به معنای اطاعت گرفته‌اند:

Gölpınarlı: ibâdet ve itâat de daima onadır

اما در مجموع به نظر می‌رسد در موردی مانند دین، سیطره معنایی دین به‌مثابه آیین بر دین به‌مثابه جزا و داوری محرز نیست، غالب مترجمان به‌طور خودکار شده به‌سوی معنای آیین و معنای بسط یافته از آن بروند (پاکتچی، ۱۹۰)

وجوه و نظائر قرآن در ترجمه‌های ترکی استانبولی با تکیه بر واژه «دین»؛ شریفی و رحیمی | ۱۶۷

آنچه در مجموع ترجمه‌های ترکی استانبولی واژه «دین» که در مظان اشتراک لفظی قرار دارند قابل مشاهده است غالب بودن انتخاب‌های صحیح برای این واژگان است.

نتیجه‌گیری

لزوم دقت در ترجمه وجوه مختلف برخی مفردات در قرآن، امری است که مورد تأکید علمای علوم قرآن بوده است. حاصل پژوهش در ترجمه‌های ترکی استانبولی چنین است: در مواردی که واژه «دین» مشمول اشتراک لفظی بود عملکرد غالب ترجمه‌های ترکی استانبولی صحیح به نظر رسید ولی در جدول شماره ۲ که به جمع‌بندی ترجمه‌های واژه دین از منظر سنتی پرداخته شده است از ۲۵ ترجمه ذیل ۵ وجه معنایی؛ ۷ ترجمه صحیح و ۱۸ ترجمه ناصحیح ارزیابی شده است که نشان دهنده فراوانی ترجمه‌های ناصحیح و غیردقیق با درصد بالا است.

بنابراین نتیجه پژوهش در ترجمه‌های منتخب ترکی استانبولی قرآن که از جمله برجسته‌ترین ترجمه‌های موجود و در دسترس محسوب می‌شوند به روشنی نمایانگر عدم دقت مترجمان در برگردان دقیق و صحیح وجوه معنایی مختلف واژه دین البته به غیر از موارد اشتراک لفظی می‌باشد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Ali Sharifi

Musa Rahimi

<https://orcid.org/0000-0002-9142-4751>

<https://orcid.org/0000-0003-3807-1747>

منابع

قرآن کریم.

اللهیاری تبریزی، مهدی (۱۳۹۱ ش)، گذری بر تاریخ ترجمه و تفسیرهای ترکی قرآن مجید، ترجمان وحی، ۳۱، ص ۲۷-۵۸.

ایزوتسو، توشی هیکو، (۱۳۶۸ ش)، *خدا و انسان در قرآن*، ترجمه احمد آرام، تهران: شرکت سهامی انتشار.

پاکتچی، احمد، (۱۳۹۲)، ترجمه شناسی قرآن کریم، تهران، دانشگاه امام صادق (ع).
رضوی، سید حسین، (۱۳۷۷ ش)، غبارزدایی از چهره ترجمه‌های ترکی استانبولی قرآن مجید، بینات، ش ۱۳۲.

خوش منش، ابوالفضل، (۱۳۹۰)، «واژه دین»، مندرج در کتاب *واکاوی و معادل‌یابی تعدادی از واژگان قرآن کریم*، جمعی از پژوهشگران با ارشادات دکتر آذرتاش آذرنوش، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی.

خندق آبادی، حسین، (۱۳۹۲ ش)، ترجمه مدخل «دین» از دایره المعارف قرآن لایدن، تهران، انتشارات حکمت، جلد سوم.

جفری، آرتور، (۱۳۸۶)، *واژگان دخیل در قرآن*، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران، توس
سیوطی، جلال‌الدین عبدالرحمن، (۱۴۲۱ ق)، *الاتقان فی علوم القرآن*، بیروت، دارالکتاب العربی
العوا، سلوی محمد، (۱۳۸۹)، *بررسی زبان شناختی وجوه و نظائر در قرآن کریم*، ترجمه دکتر سید حسین سیدی، مشهد، به نشر، چاپ دوم

References

- Abay, Muhammet, (2012), Türkçedeki Kur'an Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 10, Sayı 19-20, 231-301.
- Çelik, Ömer (2013), *Hakk'ın Daveti Kuran-ı Kerim Meali ve Tefsiri*, 5 Cilt, Erkam Yayınları, İstanbul
- Doğrul, Ömer Rıza (1955), *Kur'an-I Kerim'in Tercüme ve Tefsir-ı Şerifi: Tanrı Buyruğu*, 1. Cilt. İstanbul.
- Elmalılı, Hamdi Yazır (1979), *Hak Dini Kuran Dili I-X*, 3. Baskı, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul
- Khan, Kaleem Ullah (2009), "English Translations of the Quran", *Crescent*, July 2009, pp: 11-14.

- Kök, Abdullah (2004), *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi* (TİEM 1v-235v/2), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Köprülü, M. Fuad (1986), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kur'an-ı Kerim Meali* (2011), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Nuri Öztürk, Yaşar (2018), *Türkçe Kuran-ı Kerim Meali*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul.
- Togan, Zeki Velidi: "Asyanın Mukadderatı", *Türk Yurdu*, C. 2, S. 5 (287), Ağustos 1960, s. 40-44
- Toptaş, Mahmut (2008), *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, İstanbul.
- Ünlü, Suat (2007), "Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur'an Tercümeleri", *Din Araştırmaları, Ocak-Nisan*, Cilt 9, Sayı 27, ss. 9-56
- Üşenmez, Emek (2017), "Türkçe İlk Kur'an Tercümelerinden Meşhed Nüshası Satır Arası Türkçe-Farsça Tercümesi (No: 2229) (Orta Türkçe)", *Turkish Studies*, Cilt 12/3, s. 717-772
- Yalçın Akcan, Betül (2013), "*Eski Anadolu Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Dizin)*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Reference [In Persian]

- Quran Karim.
- Allahyar Tabrizi, Mehdi. (2012). A Review of the History of Translation and Interpretations of the Turkish Quran Majid, *Tarjoman-e Vahy*, 31, pp. 27-58. [In Persian]
- Al-Awa, Salwa Muhammad. (2010). "Cognitive Linguistic Examination of Synonyms and Paronyms in the Quran Karim," translated by Dr. Seyyed Hossein Seyyedi, Mashhad: Beh Publications, 2nd Edition. [In Persian]
- Izutsu, Toshihiko. (1989). "God and Man in the Quran," translated by Ahmad Aram, Tehran: Sherkat-e Sahami Enteshar. [In Persian]
- Jeffery, Arthur. (2007). "Vocabulary Involved in the Quran," translated by Fereydoun Badre-ei, Tehran: Tous. [In Persian]
- Khoshmanesh, Abolfazl. (2011). Religious Terms," included in the book "Analysis and Equivalence of Some Vocabulary of the Quran Karim, compiled by researchers under the guidance of Dr. Azartash Azarnoush, Tehran: Jihad Daneshgahi Publications. [In Persian]
- Khandaq Abadi, Hossein. (2013). "Translation of the Entry 'Religion' from the Encyclopaedia of the Quran Leiden," Tehran, Hekmat Publications, Volume Three. [In Persian]
- Pakatchi, Ahmad. (2013). "Translation Studies of the Quran Karim," Tehran,

- Imam Sadiq University. [In Persian]
Razavi, Sayed Hossein. (1998). Disting Off the Face of Istanbul Turkish Translations of the Quran Majid, No. 132. [In Persian]
Siyuti, Jalal al-Din Abdul Rahman. (2003). "Al-Itqan fi Ulum al-Quran," Beirut, Dar al-Kitab al-Arabi. [In Arabic]

استناد به این مقاله: شریفی علی، رحیمی، موسی. (۱۴۰۲). وجوه و نظائر قرآن در ترجمه‌های ترکی استانبولی با

تکیه بر واژه «دین» دو فصلنامه علمی سراج مُنیر، ۱۴(۴۷)، ۱۴۵-۱۷۰. DOI:

10.22054/ajs m.2023.76130.1969

Seraje Monir is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.